

*Mérföldkövek az adó-
és vámigazgatás
történetéből*

Válogatott tanulmányok az évfordulók tükrében

2017

Kiadja:
a Magyar Rendészettudományi Társaság
Vám- és Pénzügyőri Tagozata

Szerkesztők:
Czene-Polgár Viktória
Zsámbokiné Ficskovszky Ágnes

Felelős kiadó:
Szabó Andrea

ISBN: 978-615-00-0517-1

Kézirat lezárva: 2017. június 30.

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Erdős Ákos: Szemelvények a Békés megyei vámőrök és pénzügyőrök életéből – a nagy háborúktól a rendszerváltásig (1900-1990)

Absztrakt

Tanulmányomban a Békés megyei pénzügyőrök és vámőrök XX. századi életének érdekes, olykor talán hihetetlennek tűnő történetei közül igyekszem bemutatni néhányat.

A tanulmányban közölt események alapvetően egyedi, és néha humoros képet festenek a kor egyenruhásairól. Azonban épp e közvetlen hangvételű, kendőzetlen és hétköznapi történetek azok, amelyek a legszínesebben ábrázolják az akkori pénzügyőrök és vámőrök mindennapjait, illetve a lakossággal kialakított kapcsolatukat.

Kulcsszavak: pénzügyőrség, Békés megye, XX. század, vámhivatal

Abstract

In this study, I try to present some of the most interesting and unbelievable stories of the customs and excisemen's life from Békés County.

The presented stories are essentially unique and sometimes even humorous about the customs and excisemen. However, these straightforward, unimaginative and everyday stories are the best to show the customs and financiers everyday, furthermore their relationship with the population.

Keywords: finance guard, Békés county, XX. century, customs office

Amikor VIII. Károly francia király 1494 és 1495 között hadjáratot vezetett Itáliába, a hadseregét – akkoriban természetes módon – kétes hírű nők követték, amelynek eredménye az első nagy szifiliszjárvány kirobbanása lett. A betegséget az egyes országokban különféle névvel illették. Itália területén a kórt a franciák számlájára írták, így lett „francia betegség”. Csak természetes, hogy Franciaországban „nápolyi betegségnek” keresztelték el.¹

¹ KEMPLER, dr., 1964, 195. p.

A fentiekből jól kitűnik, hogy a népek nyelve – legyen szó nemzeti nyelvekről vagy térségi nyelvjárásokról – valódi kincseshánya a múltjuk kutatása szempontjából. Ahogy Kiss Gábor nyelvész fogalmaz: „Anyanyelvünk, a magyar nyelv nemzeti kultúránk hordozója.”² Múltunk meghatározó történéseit tehát jelenünk nyelvezete hordozza.

Nagyszülők örökségeként, kedves emlékek idézik szülőföldem (Békés megye) szókincsének egy becses darabját, a „*fináncolás*” kifejezést. A *fináncolás* tulajdonképpen indokolatlan *vegzálást*, (gyermekek között) *incselkedést*, *piszkálódást* jelent, s egyúttal mélyen gyökerező kapcsolatot feltételez a pénzügyőrök és a megye lakossága között. Békés megye történetét vizsgálva talán nem is csoda, hogy a vámszedők, fináncok, pénzügyőrök, tehát a mindenkori hatalom gazdasági érdekeit érvényesítő köztisztviselők nyomot hagytak a térség szókincsében. A megye területi, földrajzi adottságai – mint a termőföldek által biztosított bőséges árukészlet (gyümölcs és gabona) vagy a területet felosztó folyók átkelői – lehetőséget biztosítottak az adók, jövedékek és vámok beszedésére. Haan Lajos művéből tudható, hogy már 1479-ből feljegyzések vannak a Ladánynál található Kőrös hídon átkelők vagyoni terheléséről. Az itt beszédett vám a Nadányi nemesi családot illette meg.³

A mezőgazdaságot és árutermelést befolyásoló tényezők mellett nem kevésbé fontos – kiváltképp témánk szempontjából – a megye közigazgatási szerepe. Az a determináló tulajdonság, hogy a terület a történelem során éppen „melyik” Magyarország részét képezte. „A XV. század viszonylag nyugalmasabb évtizedeiben a nagyjából a gyulai uradalom kereteibe tartozó megye az ország központját Erdéllyel összekötő fontos kereskedelmi útvonal mentén feküdt, ugyanez a terület a XVI. század első felében már a nemzeti királyság és a Habsburg-uralkodó alatti Magyarország közötti, hadak által járt ütközőzónába esett. Nem sokkal később Gyula vára a török elleni védelmi rendszer fontos végvára lett, majd pedig az Oszmán Birodalom, Isztambultól oly távoli, de katonai szempontból mégis fontos szandzsákjának központja. A dualizmus kori Magyarországnak Békés megyében volt a földrajzi középpontja, a trianoni döntés után e terület az ország keleti határa lett.”⁴

Az Ausztria és Magyarország között 1867-ben megkötött kiegészítés alapjaiban rendezte át a magyar államszervezetet. Megszűnt a magyar királyság közigazgatásában a Bécshez kötődő

² KISS, é.n., 6. p.

³ HAAN, 1870, 230. p.

⁴ ERDÉSZ, 2000, 5. p.

szolgálati viszony, s a hatóságok, hivatalok elnevezésében már nem a császári-királyi (cs. k.) jelző, hanem a magyar királyi (m. kir.) jelző szerepelt.

A korszak pénzügyminisztere, Lónyay Menyhért 1867. március 10-én kelt 1. sz. körrendeletében rendelkezett a cs. k. pénzügyőrségi osztályparancsnokságok megszüntetéséről, egyúttal a magyar királyi pénzügyőrség megalakításáról. „A m. kir. pénzügyőrség legfontosabb feladatai közé tartozott, hogy megakadályozza a csempészetet és a pénzügyi törvények és szabályok áthágását. További feladata volt a pénzügyi törvények és rendeletek vagy szabályok megszegőinek, az adó- vagy illetékfizetési kötelezettség alól kibúvóknak a felderítése és kézre kerítése.”⁵

Az első világháborút követően, az azt lezáró békeszerződés okán szükségszerűvé vált a teljes magyar pénzügyi közigazgatás újjászervezése is. Az új vámhatárokon beinduló személy- és áruforgalom ellenőrzésére valamint az államhatár őrizetére, a csendőrség mintájára 1921. augusztus 25-én – a m. kir. pénzügyminisztérium alárendeltségében – felállításra került a m. kir. vámőrség. Az új szervezet megalakításának legfőbb indoka tehát a trianoni határok őrzése volt, s nevével ellentétben, vámszakmai feladatokat nem végzett.⁶

A m. kir. pénzügyminisztérium kebelében működő m. kir. vámhivatalok, a m. kir. pénzügyőrség és a m. kir. vámőrség hathatós együttműködésére és munkájára volt szükség az ország talpra állításához. Mintegy tíz évvel a vámőrség megalakítása után, a hatásköri és szakmai átszervezések következtében a testület neve 1932. október 1-én m. kir. határőrségre változott, s 1938. október 1-től végleg kivált a m. kir. pénzügyminisztérium alárendeltségéből.⁷ E mélyen gyökerező, közös múlt vezetett azon elhatározáshoz, hogy tanulmányomban felidézsem a Békés megyében szolgálatot teljesítő pénzügyőrök mellett, a vámőrök életének legérdekesebb – s korábban még nem publikált – eseményeit is.

Pénzügyőrök, vámőrök a nagy háborúk sodrában

Jelen tanulmány szempontjából a legmeghatározóbbak az I. világháború eseményei, illetve annak elvesztése, valamint az azt követő béketárgyalások döntései. „Mire a falevelek

⁵ KOVÁCSICS, 2000, 21. p.

⁶ SZABÓ, 2016, 118. p.

⁷ KOVÁCSICS, 2000, 57. p.

lehullanak, otthon lesztek szeretteitek körében – győztesen!”⁸ – fogalmazott II. Vilmos német császár a világháború kitörésekor. Ma már tudjuk, hogy a kijelentés meglehetősen könnyelműnek bizonyult. Békés megye a háborút lezáró béketárgyalások következményeit első kézből érezhette; az ország szívének helyt adó megyéből a csonka állam határbástyája lett.

Kétségtelen, hogy a világháború a pénzügyőrök életét is nagyban befolyásolta. Az már 1914 előtt világos volt, hogy a fináncok, mint a magyar fegyveres karhatalom tagjai, nem mentesülhetnek a háborús feladatok terhei alól. A Pénzügyőrségi Szaklap 1912-es számában megjelent cikk meglehetősen keserűen fogalmaz a pénzügyőrök lehetőségeiről: „Egy esetleges háború esetén a pénzügyőrségre is szerep vár: a mi »kedves« Werndl-féle lőfegyverünk azonban a kukorica csószók által is hasznavehetetlennek declarált jámbor alkotmány. [...] Tessék már most elképzelni azt a támadást, vagy azt a védelmet, amit mi, a mi »Werndl« puskánkkal kifejteni tudnánk... Hacsak a durranástól el nem futna az ellenség, ám a golyója nem sok kárt tenne bennük, nem is szólva arról, hogy a harmadik-negyedik töltésre már időnk sem igen lenne.”⁹ Valóban, a monarchia közel sem volt felkészülve egy ilyen horderejű háborúra, hiszen nemhogy a pénzügyőrség, de a hadsereg tagjainak jelentős része is a Werndl-féle szükségfegyverekkel volt felszerelve. Ezek hatékony harcászati tevékenységre nem voltak alkalmasak, csupán az időközben fellépő fegyverhiányt lehetett velük csillapítani. Ahogy Paál fogalmaz: „a 118.000 darab Werndl-fegyvert nyugodt lelkiismerettel el is lehetett volna felejteni, mert egylovétű, még füstös lőporú lőszert tüzelő típusok voltak.”¹⁰

A háborúban összesen 256 pénzügyőr veszítette életét. Az Erdélybe nyomuló román hadsereg első áldozatai a szolgálatot teljesítő pénzügyőrök voltak.¹¹ Jelentések szerint, 1919. június 7-én, a felperzselt Vencsellőn¹² három csendőr mellett, Veszán József és Orosz Sándor pénzügyőri fővigyázókat is elfogták a román katonák, mivel a parancs ellenére kimentek az utcára. A csendőröket a két pénzügyőrrel együtt kirabolták, egymáshoz kötözték, s miután megásatták sírjaikat, tárgyalás nélkül agyonlőtték, illetve agyonlövették őket.¹³

⁸ ÁGOSTON, 2010, 7. p.

⁹ Pénzügyőrségi Szaklap, 1912. Id.: KOVÁCSICS, 2000, 48. p.

¹⁰ PAÁL, 2007, 154. p.

¹¹ KÖPF, dr., 2004, 124. p.

¹² Eredetileg az Ecsedi uradalomhoz tartozó település. Jelenleg, Gáva és Vencsellő 1971-es egyesülésével Gávavencsellő néven található Szabolcs-Szatmár-Bereg megye északnyugati részén.

¹³ M. kir. debreceni csendőrkerületi parancsnokság jelentése, 389/kt. 1922.; In: BÁNLAKY, 1928-1942, 14. sz. melléklet

A Békés megye területére benyomuló haderők, szintén hasonló módszerekkel jártak el. Dévaványa határában például – még a román csapatok bevonulása előtt –, a felderítő egység tagjaira egy ismeretlen lövést adott le, melynek folytán két román katona megsebesült. Megtorlásul a határban összeszedtek hat embert, és miután nem tudták megmondani, hogy ki lőtt a felderítőkre, még aznap délután a dévaványai katolikus templom falánál agyonlőtték őket.¹⁴

A háborút követően, a Magyar Tanácsköztársaság idején a pénzügyőröket lefegyverezték. Az állomány fiatal (harminc éven aluli) tagjait a Vörös Őrségbe osztották, az idősebbeket pedig leszerelték. A Gyomán, 1919 márciusában kihelyezett toborzóplakát szerint, a Vörös Őrség kötelékébe tartozott a volt csendőrség, rendőrség, pénzügyőrség, határőrség, helyi nemzetőrség és még a vasúti biztosító nemzetőrség is.¹⁵ Békés megye tehát egy csapásra a határvidékére sodródott. A térség az új közigazgatási pozíció által olyan feladatok megoldásával szembesült, mint a határőrizet és vámellenőrzés.

A magyar vámigazgatás elveszítette az összes vámhivatalát, továbbá a pénzügyőrség szakaszainak háromnegyedét.¹⁶

A háború okozta politikai káoszt, a gazdasági és társadalmi veszteségeket az 1920. június 4-én, a versailles-i Trianon palotában aláírt békeszerződés csak tovább súlyosbította. Magyarország területe 189.907 km²-rel lett kisebb, s lakosaiból 10.649.416 fő került az ország új határain kívülre. A legnagyobb területet, 103.093 km²-t Romániához csatolták. A trianoni szerződés 3000 főben korlátozta a pénzügyőrség létszámát.

Az új határmegyéket különösen érzékenyen érintette a közigazgatás kieroszakolt reformja. A békéscsabai Körösvidék napilapban – még a „diktátum” tényleges megkötése előtt – a következőket írták a szerződés katonai határozmányairól: „Gondoskodnak arról, hogy nekünk a nem szorosan vett katonai szervezetek keretében se álljon rendelkezésünkre tőlük megengedettnél nagyobb fegyveres erő. Így a csendőrök, vámőrök, községi rendőrök számát is az 1913-i csökkentenék. Tudjuk azt, hogy a világháború óta mennyire megváltozott a helyzet. Különösen belső viszonyaink, a közrend fenntartása, a vámvonalak megnagyobbodása stb. Épp a változott viszonyok következtében legalább két-háromszoros

¹⁴ ÁGOSTON, 2010., 288-290. p.

¹⁵ Békés Megyei Levéltár (BML) – Plakátgyűjtemény, Gyula, 1918-1920.

¹⁶ Joó, 1994., 39. p.

létszámnövelésre van szükségünk, de szerintük szaporítani ezen szervezeteket csak a népnövekedéssel, tehát a népszaporulat arányában lehet.”¹⁷

Az előzetes félelmek beigazolódtak: a békeszerződés mind formailag, mind pedig tartalmilag megegyezett a május 6-án előzetesen átnyújtott dokumentummal. Mindez rendkívüli változások hozott Békés megye életébe. A hirtelen történő határterületté alakulás – ahogy arra a fenti cikk szerzője is utal – valóban nagy kihívásokat támasztott. Jól példázza ezt a ma is alig 52 km²-en elterülő Lőkösháza esete. A területek átrendeződésének köszönhetően, az egyszerű mezőségi településből egy csapásra határállomás lett, a budapesti-aradi vasútvonalon. Ez a jelentős közigazgatási változás értelemszerűen hatást gyakorolt a rendészeti szervek működésére is, kiváltképp a határ- és vámellenőrzés tekintetében. Az új feladatok által létrejött kihívások elsőre természetesen leküzdhetetlennek tündek, s komoly problémákat okoztak a közigazgatás és a rendészet számára.

A Békésmegyei Közlöny egy 1924-es számában így írtak erről: „Lőkösháza szerény, sőt túlságosan is egyszerű vasútállomása, amely ezelőtt nyolc-tíz esztendővel dehogyan álmódott arról a viszonylagos „szerencsé”-ről, hogy egykor valami trianoni bölcsesség intézkedéséből – határállomássá fog előlépni. Ez a szerencsétlenség azonban minden álmodozás nélkül is lecsapott lőkösházai állomásocskára, mire a kis tizedrangú vasútállomás [...] egy csomó rendőri, csendőri, vámőri és egyéb közbiztonsági közeggel gyarapodott. [...] néhány rozoga vagonon kívül semmi más férőhelyiség nem állott rendelkezésre.”¹⁸

A határőrizetre rendelt egyenruhások infrastruktúrájának fejlesztése kérdésében szintén tanácstalanság uralkodott. A megoldási javaslat pedig inkább mondható megmosolyogtatónak, mintsem valódinak és hatásosnak. Az idézett cikk szerzője a következőket jegyezte le „hosszú idő után – végre igazán zseniálisan oldották meg a lakástalan határőrség kérdését: még több rendőrt helyeztek oda, ahol eddig a kevésnek sem volt lakás...”¹⁹

Az 1921. augusztus 25-én, a csendőrség mintájára létrehozott, egyenruha és fegyverviselésre jogosult vámőrség tagjainak illetően mostoha körülmények között történő munkavégzését, a

¹⁷ Békés Megyei Könyvtár (BMK); In: Körösvidék, I. évf., 47. sz., Békéscsaba, 1920. máj. 28., 1. p.

¹⁸ BMK. In: Békésmegyei Közlöny, 51. évf., 138. sz., Békéscsaba, 1924. júl. 2., 1. p.

¹⁹ lsd.: 19. sz. id.

központi hatalom a fizetések javításával kívánta orvosolni. 1922. február 1-jétől az illetmények jelentős emelésére nyílt mód: a magyar királyi honvédség, folyamórség, csendőrség, vámórség és államrendőrség tényleges szolgálatban álló tagjai számára kialakított bérfeljesztésekre az 1921/22. költségvetési évben, mintegy 33 millió koronát biztosított a jogalkotó a Kormány rendelkezésére.²⁰ A vámórségbe 1922-ben belépő személyek az alábbi fizetésekkel számolhattak (melyeken felül a nyugdíjba is beszámító, vámőri pótdíjban is részesültek):

Beosztás	Fizetés (havi vagy éves bontásban)
<i>Legénység</i>	
Vámőrjelölt (honvéd, őrvezető, tizedes)	900-1100 korona (<i>havi</i>)
Segédvámőr (szakaszvezető)	1200 korona (<i>havi</i>)
Segédvámőr (tizenegy szolgálati év elérésével)	22.800 korona (<i>évi</i>)
III. oszt. vámőr	1300-1500 korona (<i>havi</i>)
III. oszt. vámőr (tizenegy szolgálati év elérésével)	24.000 korona (<i>évi</i>)
II. oszt. vámőr (törzsőrmester)	1400-1500 korona (<i>havi</i>)
II. oszt. vámőr (tizenegy szolgálati év elérésével)	25.200 korona (<i>évi</i>)
I. oszt. vámőr (főtörzsőrmester)	1450-1650 korona (<i>havi</i>)
I. oszt. vámőr (tizenegy szolgálati év elérésével)	25.200 korona (<i>évi</i>)
<i>Altisztek</i>	
III. oszt. fővámőr (3. oszt. t.h.)	25.000 korona (<i>évi</i>)
II. oszt. fővámőr (2. oszt. t.h.)	26.400 korona (<i>évi</i>)
I. oszt. fővámőr (1. oszt. t.h.)	28.000 korona (<i>évi</i>)

* forrás²¹

Összevetésként, hasonló időszakban (1925) a pécsi dohánygyárban a munkások 11.926, míg az altisztek 19.251 korona éves fizetéssel rendelkeztek. Hozzá tartozik ugyanakkor, hogy a gyári munkások kiválasztásánál a pénzügyőri múlt, jogszabályrendelet által biztosított előjogot a felvételre.²²

Korábban, a kiegyezést követő időszakban hasonlóan nehéz körülmények közepette kellett a pénzügyi kormányzatnak újjászerveznie a pénzügyőri testületet. A személyi állomány

²⁰ 1922. évi VI. törvénycikk, a közszolgálati tisztviselők és egyéb alkalmazottak (nyugdíjasok, özvegyek és szülőtlén árvák) anyagi helyzetének javítása, valamint egyes állami bevételek fokozása tárgyában; I. fejezet; 1. §

²¹ BMK. In: Körösvidek, III. évf., 52. sz., Békéscsaba, 1922. márc. 4., 3. p.

²² T. MÉREY, 1997, 3. p., 9. p.

átalakítására, fejlesztésére a megoldást akkor is az illetmények szabályozása, illetve a tisztviselői kar illetményének növelése jelentette.²³ Békés megyében az 1920-as években időről időre az „új” szomszédok között húzódó, kiélezett feszültség tünetei ütötték fel a fejüket. S mint a határvonalhoz feladatuk folytán legközelebb esők, ezen összeütközések jellemzően a vámőrökön csapódtak le. 1923 januárjában a románok nemzetközi szinten kezdték híresztelni, miszerint Lőkösháza környékén magyar részről támadás készül.

A román határőrizeti szervek tagjai még magyar katonai csapatokat is látni véltek. Az eset helyszíni kivizsgálására kiszállt a szövetségesközi katonai ellenőrző bizottság (*C. M. Wilson angol őrnagy és K. Otani japán őrnagy vezetésével*), amely megállapította, hogy nincs szó fegyveres tevékenységről. A katonai csapatok mozgásáról, illetve a Mezőhegyes határában található tanyán tartózkodó hatvanfős fegyveres munkáscsapatról kiderült, hogy valójában a területen szolgáló nyolc vámőrrel van szó, akik összesen hét fegyverrel rendelkeztek.

A román hatóságok által gerjesztett hadműveleti jelentések, s a fegyverhasználat végül „csak egy-két román járőrnek a magyar vámőrök elleni oláh karácsonyi tüntető lövöldözésére zsugorodott össze. [...] A lőkösházai határincidenssel kapcsolatban valamennyi tanú megerősítette, hogy a magyar vámőrök, akik teljesen egyedül látják el a határőrséget, a legszigorúbb utasítást kapták arra, hogy semmi esetre se lőjenek vissza, még akkor sem, ha a románok netalán újból lövöldöznek.”²⁴

1925-ben Mezőhegyesen egy különös lopás ügye borzolta a kedélyeket. Az ügyben szintén érintettek voltak a vámosok, csak ezúttal a román oldalon. 1925 novemberének egyik éjjelén ugyanis 75 tinót loptak el egy mezőkovácsházi ménésbirtokról. A gulyát a tolvajok Mezőkovácsházától Mezőhegyesen át a csanádpalotai határon keresztül hajtották ki Nagylakra. A több mint negyven kilométeres út végén az állatokat a román vámőrségnél találták meg. Az ellopott állatok ügyében a ménésbirtoki tisztségviselők valóságos „túsz tárgyalásba” kezdtek a román vámőrséggel. Végül háromnapnyi tárgyalás után, harminc millió magyar koronáért adták ki a gulyát. „A harminc millió koronát »vámilleték« címén követelték az oláhok, ami a laikus előtt méltán tűnhet csodálatosnak. Oláh részről úgy igyekeznek feltüntetni az egész ügyet, mintha nem gulyalopásról, hanem gulyaszökésről

²³ MAGASVÁRI, 2016, 85. p.

²⁴ BMK. In: Békés, LV. évf., 6. sz., Gyula, 1923. jan. 20., 1. p.

volna szó. Szerintük a gulya kitört a fődetlen karámból s valami csodálatos szimpátia folytán épp feljűk vette az utat.” – számolt be az űgyrűl a krűnika.²⁵

A māsodik vilāghāborűt megelőzű gazdasāgi vālsāg okān, 1934-ig az egyēbkēnt is nehézkesen műkűdű pēnzűgyűrsēg lētszāma fokozatosan 2475 altisztre és 170 tisztviselűre (űsszesen 2645 fűre) csűkkent.²⁶ Hamarosan vilāgossā vālt azonban, hogy a lētszām és a jogszabālyok által szabott feladatok korāntsem āllnak űsszhangban, ezērt 1937-tűl űjabb lētszāmfejlesztēs kűvetkezett: 1942-re – az ekkor mār többszűr ātalakított – szervezet āllomānya 4370 altisztbűl és 266 tisztsēgviselűbűl (űsszesen: 4636 fűbűl) āllt.²⁷

A māsodik vilāghāborű befejezēsēvel kialakult űj politikai és tārsadalmi rend rendkűvűl nehéz és ellentmondāsos kűrnyezetet teremtett a pēnzűgyűrűk szāmāra. Ebben az idűszakban egyrēsztt jelentűsen megszaporodtak az illegālis szeszfűzēsēk, a csempēszet és a kűlűnbűzű termēkekkel tűrtēnű űzērkedēsēk, mārēsztt a hatűsāg szigorű fellēpēsē a lakossāgban mērhetetlen ellenszenvet vāltott ki a pēnzűgyűrűkkel szemben. Nem csoda, hogy a nēp nyelvēn szāmcs pejoratív elnevezēs ragadt meg velűk kapcsolatban, űgymint *spenűtbakter*, *spenűtfogdās*, *dohānycsűsz*, *krumplijancsi*.²⁸

Lűrincz Gyula Magyar pēnzűgyűr cűmű 1946-os versēnek legelsű sorai is erre utalnak:

„*Falun, vārson megtalālod*
– *Nēha megszidod, māsikor āldod* –,
Azt is eltűri, ezt is āllja.
Īrott a tűrvēny: Īgy kívānja!”²⁹

Īgy vāltak a pēnzűgyűrűk – akaratukon kűvűl – a bēkēsiek nyelvēn a vegzālās, fināncolās nēvadűivā.

²⁵ BMK. In: Kűrűsvidēk; VI. ěvf., 257. sz., Bēkēscsaba, 1925. nov. 12., 2. p.

²⁶ DETTNĒ, dr., 1996, 13. p.

²⁷ PRUKNER, 2013., 57. p.

²⁸ KISS, ě.n., 330. p.

²⁹ Pēnzűgyűrsēg Kűzlűny, 1946., id.: Kovācsics, 2000., 82. p.

Csempészek, ügyeskedők, fináncok...

A ma is jól ismert és keresett termékek nyomában

Békés megye – mindamellet, hogy a nagyhatalmi politika által jelentősen új szerephez jutott –, kiváló táptalajt biztosított a ma is jól ismert jövedéki termékek előállításához (pl.: dohány, gyümölcsök). A páratlan minőségű és nagy kiterjedésű földeken, a szétszórt és nehezen kiismerhető tanyavilágban a fináncoknak folyamatos küzdelmet kellett vívniuk az illegális pálinkafőzőkkel és dohánycsempészekkel.

A kiváló természeti adottságok mellett, a szellemi forrás is rendelkezésre állt, hogy a megyében megfelelő mennyiségben legyen dohány és a párlatok előállításához szükséges gyümölcs. Már a reformkor idején számos jól feldolgozott, szakmai munka született a megye tudósainak tollából: „Reök István csabai jegyző a dohánytermesztésről írt ismeretterjesztő munkát, Wilim János csabai evangélikus tanító a gyümölcsfa nemesítéséről, az ugyancsak csabai Mokry Sámuel a mezőgazdaság számos ágáról és az okszerű gazdálkodásról írt.”³⁰

Habár nem kifejezetten szőlőtermő területről van szó, a megyei pénzügyőri hatóságok rendszeresen felhívták a lakosok figyelmét a párlatok mellett, a borok készítésére vonatkozó szabályok megtartására. Kiváltképp, mert egyes polgárok nem csak a szőlőben látták a bor készítésének alapját. „Bár megyénkben viszonylag csekély a szőlőtermesztés, mégis érdeklődésre tart számot a pénzügy- és vámórség tájékoztatója, ugyanis kisebb területeken, de sokan foglalkoznak nálunk is a bornak való gyümölcscsel. [...] felhívják a figyelmet az illetékes szervek arra, hogy be kell jelenteni a szőlőn kívül egyéb gyümölcsből erjesztés útján előállított borokat is.”³¹ – áll a Békés Megyei Népújság 1965. évi számában.

Az ital mellett a legnagyobb érdeklősére talán a dohány tartott számot. A kiegyezés után a dohányjövedék dolgát az 1868. évi XIV. törvénycikk alapján a Pénzügyminisztérium felügyelte. E feladatok 1882-től a Dohányjövedéki Központi Igazgatóságra hárultak. Az igazgatóság egyik legnehezebb feladatává a csempészek elleni harc vált. A monopólium behozatalával együtt ugyanis megszületett a „finánc nem látta szűzdohány” fogalma.

A dohánytermesztés sokáig szigorú felügyelet mellett működhetett, a fináncok azt több részletben ellenőrizték, hogy elejét vegyék a dohánytermés és a befizetendő adó

³⁰ ERDMANN, 2000., 51. p.

³¹ BMK. In: Békés Megyei Népújság, XX. évf., 240. sz., Békéscsaba, 1965. okt. 12., 8. p.

megrövidítésének. Természetesen a vagyon reményében sokszor megpróbálták kijátszani a hatóság képviselőit: „A fontoláskor a gazdák rendszerint ügyeskedtek, több kötélről előre lehúztak valamennyi száraz levelet, hogy kisebb legyen a súlya, s így kevesebbet is kelljen átadni. A felesleget feketézőknek, kufáknak adták el a felvásárlási árnál drágábban. [...] A csempészek pénzért veszik a dohányt, és ha szerencse kíséri őket, nagyot fognak rajta, három-négyszeresét is meghozza a tiltott portéka.”³²

A Békés megyei parasztság jól megszokta már a rejtegetést, bújtatást. A török hódoltság idején, s a világháborúkban, életük és javaik érdekében kényszerültek fondorlatosnak lenni az országra törő oszmánok, románok, németek vagy oroszok miatt. Később a kommunista rendszer készítette őket újra a bújtatás művészetének ápolására, csak ekkor már honfitársaikkal szemben. „Sajnos eljött az az idő is, amikor a megtermelt javakat az egyéni gazdának lopnia, dugdosnia kellett – a féktelen beszolgáltatás, padlássöprés miatt.”³³

A háborús korszak sajátos csempésztermékei

Ma már talán furcsának hat, hogy a finánc a rejtőző szeszfőzők és dohánycsempészek mellett olyanok után rohant, akik tűzgyújtó eszközökkel, édesítőszerrel vagy esetleg fahéjjal próbáltak meg ügyeskedni.

A gyufát helyettesítő gyújtószerszámokba épített fémötvözet,³⁴ a tűzkő, 1925 óta képezte a gyújtószeradó tárgyát. *(Más gyújtószer, mint a gyufa, már 1921. április 15-től jövedéki felügyelet alatt álltak.)* Az adó tételének megállapítása során azt kellett vizsgálni, hogy a tűzkő hány gyújtásra használható fel. Mivel azonban tűzkövet Magyarországon akkoriban még nem állítottak elő, beszerzésére kizárólag külföldről volt mód. Nem csoda hát, hogy a csempészek körében azonnal különlegessé vált. Az 1920-as évek nagy adóreformjában a tűzkövön kívül adó terhelte a margarint, étolajat és a sajtolt élesztőt is.³⁵

Gyakran fordult elő, hogy a csempészek – a ma is jól ismert módszerrel – a postát használták a tiltott áru továbbítására. Ilyen ellenőrzött postai küldemények között 1939-ben 1300 gr, míg 1940-ben 31.750 gr tűzkövet foglaltak le a vámosok.³⁶ Békésben pedig 1937 derekán

³² LÁBADI, 2013., 131. p., 133. p.

³³ VFKKI; In: Új Néplap, III. évf., 291. sz., 1992. dec. 10., 4. p.

³⁴ A gyújtószeradóról szóló 1921. évi XI. tc. 1. §-ban meghatározott termék

³⁵ DETTNÉ, dr., 1996., 12. p.

³⁶ PRUKNER, 2013., 63. p.

Lostovics Lajos műszerész bukott le, amint illegálisan öngyújtókat gyártott. A fináncok a házkutatás során 23 darab öngyújtót foglaltak le az eljárás alá vont személytől.³⁷

A korszak másik közkedvelt csempészterméke a szaharin volt. Az anyagot 1879-ben véletlenül fedezte fel Constantin Fahlberg. A szintetikus édesítőszer gyorsan elterjedt, s nem csak a konyhaművészet mesterei körében. A fináncoknak gyakran okozott fejtörést Békés megyében dolgozó szaharincsempészek munkája. 1937-ben a békéscsabai pénzügyőrök fogtak el egy férfit, akinél hat kilogramm szaharint és egy kilogramm tűzkövet találtak.³⁸

A szaharincsempészek munkája a megye művészeit is megihlette. Miklya János békéscsabai szépíró 1936-os Szöcske Péter című novellájában ír egy vézna, gyenge testű, ámde annál rafináltabb és végtelenül jóindulatú cipésmesterről, Szöcske Péterről, aki a fináncok megvezetésével igyekezett rászorult embertársának sorsán javítani.³⁹

A kor másik közkedvelt csempészterméke a fahéj volt. Ma, amikor szinte roskadásig vannak pakolva a boltok polcai a legkülönlegesebb fűszerekkel, furcsának tűnhet a fahéjjal történő visszaélés. Pedig a fűszerek a történelemben mindig is óriási jelentőséggel bírtak a gazdaság területén. Nyelvünk ma is őrzi e termékek múltbeli dicsőségét, elég, ha csak a dolgok „sava-borsa” vagy a „borsos ára” kifejezésekre gondolunk.

Persze sok száz év távlatából, a korai társadalmak korlátozott lehetőségeinek tükrében a fűszerek ilyenén történő felértékelődése nem is olyan csodás dolog, azonban e kérdés még a XX. század derekán sem került le a napirendről. Így a fahéjcsempészek még a háborús időkben is rendszeresen gondoskodtak arról, hogy ne unatkozzanak a békési fináncok. Sok esetben olyan rendkívüli fondorlattal, összejátszással, szervezeten követték el cselekményeiket, hogy a történeteket olvasva, szinte el se hinnénk, hogy a bűnszervezetek működésének alapját a fahéj biztosította.

1936-ban a budapesti fináncokat hónapokig foglalkoztatta az tény, hogy a piacokon jelentős mennyiségben jelent meg a csempészett fahéj. Hosszas nyomozás után kiderült, hogy az áru Romániából érkezett, s budapesti elosztását egy hattagú csempész bűnszervezet végezte. Mint kiderült, a bűnszervezet medgyesegyházi⁴⁰ vezetői, a román területről származó

³⁷ BMK. Békésmegyei Közlöny, 64. évf., 55. sz., Békéscsaba, 1937. márc. 9., 4. p.

³⁸ BMK. Békésmegyei Közlöny, 64. évf., 133. sz., Békéscsaba, 1937. jún. 15., 3. p.

³⁹ MIKLYA, 1936., 4-5. p.

⁴⁰ Medgyesegyháza: Békés megye déli részén található kisváros, Orosháza közelében.

csempészterméket gondosan pihentették a település határában lévő kukoricaföldeken elásva, hogy az a helyi pénzügyőröknek ne tűnjön fel. Ezt követően a zsákokba pakolt fahéjat teherautóval szállították Budapestre, egy Bihari úti telephelyre. A fináncok itt ütöttek végül rajtuk, s a szervezet minden tagját bíróság elé állították.⁴¹

Napjainkban is előfordul időnként, hogy a csempészek nem csak a hatóság tagjait, de gyakran egymást is igyekeznek megvezetni a nagyobb haszon reményében. Természetesen a fondorlat e formája sem korunk terméke. Bőven találunk rá példát a múltban is.

1934 decemberében öt battonyai⁴² lakos jelentős mennyiségű, mintegy száz kilogramm fahéjat csempészett be Romániából az országba. A Békés megyében rejtegetett árut a szomszédos megyében található Szegedre akarták vinni, hogy ott értékesítsék azt, ezért megbíztak egy szállítót, hogy juttassa el a fahéjat Csongrád megyébe. „A megbízott azonban ravaszkodni kezdett: a fűszert titokban Makóra vitte, itt társat szerzett és úgy határozott, hogy majd később adja el a csempészárut. Közben a megbízott visszament Battonyára és a csempészeknek azt mondta, hogy szörnyű finánckaladban volt része, Makó előtt rajtaütöttek és a fahéjat elkobozták.”⁴³

A csempészek, bár nem hittek a mesének, mégsem tehettek feljelentést arról, hogy bűnbandájukat egy ügyeskedő tolvaj meglopta. Végül a csempészeket megrövidítő fuvaros, az áru átadásakor két vevőjével együtt bukott le Szegeden, amikor valóban lecsaptak rájuk a fináncok. A fahéjcsempészési ügyben 1938-ban, kilenc vádlottal szemben mondtak ki ítéletet. A szegedi törvényszék vámjövédéki bírójára, dr. Bercze Árpád tanácselnök a csempészeket egyenként két hónapi fogházra és 2600 pengő pénzbírság megfizetésére ítélte.

Vérre menő harc a csempészek és fináncok, vámőrök között

A békési fináncok, vámőrök és a csempészek között sokszor valódi háború zajlott, amelynek olykor megvoltak az áldozatai is. Az 1920-as évek második felében, egy nagylaki⁴⁴ polgár, Szedlacsek János Mezőhegyes⁴⁵ közelében próbált egy nagyobb szállítmány tojást becsempészni az országba. A mezőhegyesi csatornához érve azonban belebotlott a járőröző vámőrökbe, akik megállásra szólították fel. „Szadlacsek úgy látszik az életénél jobban féltette

⁴¹ BMK. In: Békés; LXVIII. évf., 199. sz., Gyula, 1936. szept. 1., 2. p.

⁴² Battonya: Békés megye délkeleti részén fekvő határtelepülés, egy kilométerre a magyar-román országhatártól.

⁴³ BMK. In: Békésmegyei Közlöny; 66. évf., 224. sz., Békéscsaba, 1938. okt. 5., 5. p.

⁴⁴ Nagylak: Határközség, Békés megye délkeleti részén, ahol nemzetközi határátkelőhely működik Románia irányába.

⁴⁵ Mezőhegyes: Hazánk délkeleti részén, Békés és Csongrád megye határán elterülő kisváros, közel az államhatárhoz.

a tojásokat, mert ahelyett, hogy engedelmesen megállott volna, futásnak eredt és futott a második és harmadik felszólításra is. Mikor a harmadik felszólításra sem állt meg, a vámőr utánalótt.⁴⁶ – tudósított a Békésmegyei Közlöny 1927. március 31-i számában. Az engedetlen tojáscsempészt végül a makói kórházba szállították, ahol ellátták lábának súlyos sérülését.

Nem mindig alakult azonban szerencsésen a csempészek helyzete. Néhány évvel a fenti esetet megelőzően a kötegyáni⁴⁷ határterületen, miután a csempészek az árujukon túladtak, éppen Romániába tértek volna vissza, amikor a Fekete-Körös partján vámellenőrzésbe ütköztek. A csempészek lövéseket adtak le a fináncokra, akik viszonozták a tüzet. A tűzharcban az egyenruhások egy csempészt agyonlőttek, kettőt pedig megsebesítettek.⁴⁸ A nemzetgazdaság pandúrjainak munkája gyakran váltott ki komoly ellenszenvet az államhatáron ügyeskedő csempészek és orgazdák körében. Az ellenérzések időről-időre tettlegességben öltöttek testet: 1925-ben, Sarkad⁴⁹ egyik vendéglőjében támadtak meg ismeretlenek egy fináncot. A pénzügyőrt a támadók üvegekkel többször úgy fejbe verték, hogy annak koponyacsontja törött.⁵⁰ Egy évvel később, Kötegyánban pedig sarkadi lakosok bicskával szurkálták meg egy fiatal 26 éves vámőr szakaszvezetőt.⁵¹

Természetesen a hatóság tagjainak akkor is erélyesen kellett eljárnia, mikor nem folyt pénzügyőri vér az atrocitások során. A korban rendkívül fontos volt az egyenruha tiszteletének megtartása és megtartatása, így a jogszerű intézkedésekkel szembeni legkisebb ellenállásokat a bíróság is megfelelő súllyal értékelte.

Így jártak azok a békési⁵² asszonyok is, akik az őket ellenőrző pénzügyőrökre támadtak intézkedés közben. Hursán Erzsébetet a fináncok szaharincsempészet gyanújával akarták bekísérni a hivatali helyiségbe, amikor az magatartásával tudtukra adta, hogy nem kívánczik a pénzügyőr társaságba. Az asszony segítségére kelt Őri Lászlóné és Hidvégi Sándorné is, ám nem sok sikerrel. „Hősies” ellenállásuk „elismeréseként” a három asszonyt nyolcnapig fogházra ítélte a járásbíróság.⁵³

⁴⁶ BMK. Békésmegyei Közlöny; 54. évf., 73. sz., Békéscsaba, 1927. márc. 31., 2. p.

⁴⁷ Kötegyán: Békés megyei község, a megye északkeleti részén, kb. 20 kilométerre Gyulától, a román határ mellett.

⁴⁸ BMK. In: Békés; LV. évf., 39. sz., Gyula, 1923. máj. 16., 2. p.

⁴⁹ Sarkad: Békés megye keleti részén, a Fekete-Körös jobb partján fekvő város, Kötegyán közelében.

⁵⁰ BMK. In: Békésmegyei Közlöny; 52. évf., 199. sz., Békéscsaba, 1925. szept. 4., 4. p.

⁵¹ BMK. In: Körösvidék; VII. évf., 40. sz., Békéscsaba, 1926. febr. 19., 2. p.

⁵² Békés: Békés megye középső területén, Gyulától északnyugatra, Békéscsaba és Mezőberény között fekvő város.

⁵³ BMK. In: Békés; LXVIII. évf., 89. sz., Gyula, 1936. ápr. 18., 3. p.

Gyakorlott fináncnak ma sem újdonság, ha az ellenőrzés során olyanokkal van probléma, akik egyébként nem részesei az intézkedésnek. Különösen, ha az ellenőrzést vendéglőben, ivóban kell lefolytatni. Néhány polgár alkoholgőzös állapotában talán olyanba is beleüti az orrát ilyenkor, amihez valójában semmi köze, s időnként nem épp illő megjegyzéseket tesz – legtöbbször burkoltan – a hatóság tagjaival kapcsolatban.

Hasonló eset történt 1925-ben a Békés megyei Biharugrán.⁵⁴ „Vidám iddogálás közben a községi korcsmában nótára kerítették a sort id. Somi István, a fia és Vig Gyula. A bortól hevült szórakozók egyik ismert népdal szövegét fújták, mely úgy végződik, hogy „nem adom a lányom Horthy katonájának”. A társaság tagjai a jelenlévő vámőrökre célozva a katonájának helyett „kutyájának” énekelték az utolsó szót, melyért aztán perbe fogták őket”.⁵⁵ A vidám éjszakai nótázás meglehetősen sokba került. A vámőrök becsületének megsértése okán – ifj. Somi kivételével – minden daloló polgárt fejenként másfélmillió korona pénzbüntetés megfizetésére ítélte a bíróság.

(A büntetés vásárlóértékét utólag felbecsülni meglehetősen nehéz, tekintve, hogy akkoriban az instabil korona értéke gyakorta változott. Megközelítő összehasonlításként, ez idő tájt egy minőségi lakcipőért akár háromszázezer koronát is elkértek.)

Vám- és pénzügyőr jelenetek a szocializmusban

Csempészek és orgazdák nyomában

A II. világháborút követően a világ két részre szakadt: az egyik pólusán a nyugati nagyhatalom, az Amerikai Egyesült Államok és követői, míg a másikon a Szovjetunió⁵⁶ és szövetséges államai helyezkedtek el.

Akkoriban a fogyasztói társadalom megközelítőleg azt jelentette, hogy a nemzet polgárai azt fogyasztják, és abból élnek, ami van. „Mi tartotta a termelést helyes, vagy majdnem helyes arányok között?” – tette fel a kérdést, A filozófia nyomora című művében Karl Marx – „A kereslet, amely a kínálatot megszabta és megelőzte. A termelés lépésről lépésre követte a fogyasztást.”⁵⁷

⁵⁴ Biharugra: Békés megye északkeleti csücskében fekvő, néhány száz fős község, a román határ közelében.

⁵⁵ BMK. Békés megyei Közlöny; 52. évf., 29. sz., Békéscsaba, 1925. febr. 6., 2. p.

⁵⁶ Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége – Союз Советских Социалистических Республик; Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége

⁵⁷ MARX, 1952., 75. p.

Így hát ki protekcióval, ki ügyeskedéssel próbált javítani életének színvonalát. Aki pedig nem boldogult, menekülőre fogta. „Mindenből hiány és sorban állás volt, mint viaszos vászon, angin (ezt párnatoknak vitték), orkáncabát, nylon ing, hálóing és még sorolhatnám.⁵⁸” – áll egy visszaemlékezés soraiban. A szocialista blokk területén uralkodó folyamatos áruhiány széles teret és repertoárt biztosított a csempészek számára. Ahogy arról a korabeli sajtó is beszámolt: „Különösen kedvelt csempészáru máig is a szivacsosztüm és az orkáncabát. A nyereszkeskedők módszerei igen változatosak, mégis rajtavesztenek legtöbbször. Nemrégiben például feltűnt a vámőröknek, hogy egy sovány arcú úr rendkívül gömbölyded a dereka táján. Rövidesen kiderült, hogy a turista vaskosságát tucatnyi orkáncabát okozza. Bőröndjéből és felakasztott kabátja ujjából még néhány szivacsosztüm is előkerült.”⁵⁹

Természetesen nem mindenki érzi magát alkalmasnak, hogy jó csempésszé váljon. A határátkelőkön és a zöldhatárban történő csempészés rendkívüli személyiséget követel. A magabiztosság, önuralom és nyugalom elengedhetetlen, csakúgy, mint a környezet pontos ismerete. Jókai Mór, Egy az Isten című művében a következőképp ír a jó csempész tulajdonságairól: „Hárman haladnak egymás nyomában. Elöl a kalauz. Kipróbált csempész. [...] Ismeri a douanier-k, a vámőrök les-zugait, amiket kerülni kell, s az útféli tanyákat, amikben meg lehet pihenni.”⁶⁰

Akik nem voltak született csempészek, a feketegazdaság e formájának nyereségeiből azért számukra is juthatott. Napjainkhoz hasonlóan, már korábban is bevett gyakorlat volt a csempészekre, a csempészárakra telepedett orgazdaság. Békés megye – közel lévén mind a román, mind pedig a szerb (jugoszláv) határhoz – szinte szükségszerűen termelte a hazai gazdaságra telepedő, a „könnyű pénzt” hajszólo orgazdákat. Egy 1968-as cikk szerint voltak olyanok, akik nem utaztak külföldre az üzlet kedvéért. Ők a határon belül vásárolták fel a csempészárut, és adták tovább busás haszonnal. „Egy szarvasi⁶¹ fiatalasszony például hónapokon át rendszeresen átrándult Szegedre és összevásárolta a külföldi turisták által behozott holmit. Nem is keveset, hiszen amikor „lefülelték”, körülbelül 30 ezer forint értékű ruhaneműt és egyéb árucikket találtak nála.”⁶² A történetben szereplő példa alapján is jól

⁵⁸ Tiszazugi Földrajzi Múzeum (TFM); TFM 1580-2013; Benke Géza visszaemlékezései, 1944-1990

⁵⁹ BMK. Békés Megyei Népújság; XXIII. évf., 202. sz., 1968. aug. 29., 5. p.

⁶⁰ JÓKAI, 1970., 21. p.

⁶¹ Szarvas: Békés megye északnyugati szélén fekvő város, a Hármaskörös holtágának partján. A településen található az egykori Magyar Királyság földrajzi középpontja.

⁶² BMK. Békés Megyei Népújság; XXIII. évf., 202. sz., 1968. aug. 29., 5. p.

látható, hogy már korábban is valóban jelentős hasznot realizálhattak az orgazdák, tekintve, hogy 1968-ban a havi bruttó átlagkereset, mindössze 1928 Ft volt.⁶³

A politika áztatta mindennapokban egy pillanatra sem engedhetett fel az ember. Mindig mindent pontosan úgy kellett látni, hallani és érteni, ahogy azt a „Párt” megkívánta. A pénzügyőröknek immáron nem csak a nemzetgazdaság védelme, hanem a politikai hatalom sérthetlensége felett is őrködniük kellett.

Az utasok úti holmiként vagy ajándékozás céljából 500 forint értékig hozhattak és vihettek át az országhatáron könyveket engedély nélkül, de csak akkor, ha azokat 1945. április 4-e után adták ki Magyarországon.

A pénzügyőröknek ellenőrzési, rendészeti feladataik során – a rendőrökhöz hasonlóan – szigorúan el kellett járniuk minden olyan esetben, ahol a politikai hatalom működése, tekintélye vált fenyegetetté. A másként gondolkodás nem fért meg e rendszer keretei között. Így a pénzügyőrök figyelmét nem kerülhette el az imperialista propaganda tevékenység sem: „[...] a nyugatról érkező szerelvények padjain, polcain »véletlenül« a nyugati propagandát szolgáló újságokat, folyóiratokat hagynak ravaszdi kezek. És ritkábban az is előfordul, hogy szervezett propaganda-tevékenységre derítenek fényt. – írja a korabeli újság a Békés megyei tapasztalatokról – Pintér Géza százados elmondta, hogy néhány évvel ezelőtt, amikor még Lőkösházán teljesített szolgálatot, felfigyeltek egy különös jelenségre: valamelyik nyugatnémet cégtől mindig olyan tranzitvagonok érkeztek az állomásra, amelyeknek a zárja sérült volt. A rendőrséggel együttműködve aztán sikerült kideríteni, hogy ezekben a vagonokban minden alkalommal propagandaanyag érkezett Magyarországra, amit egy korábbi állomáson ki is emeltek a helyi megbízottak.»⁶⁴

A szocialista Magyarország csempészeinek öröksége mind a mai napig érezhető. Tekintve, hogy a csempészet vagy az illegálisan behozott, előállított termékek felvásárlása és eladása napjainkban is nagy népszerűségnek örvend. Tömöri a fentiekre a következőképp fogalmaz: „A rendszerváltásokat követően Kelet-Közép-Európa országai sajátos helyzetbe kerültek, hiszen a bevásárlóturizmusban megjelentek a fejlett világot jellemző tendenciák (élményszerző vásárlások), ugyanakkor tovább élt a szocializmusból »örökölt« üzleti jellegű

⁶³KSH; 2.1.1. A gazdaságilag aktívak, bruttó átlagkereset, reálkereset (1960-); http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qli001.html (letöltve: 2017. 01. 16.)

⁶⁴BMK. Békés Megyei Népújság; XXIII. évf., 202. sz., 1968. aug. 29., 5. p.

határ menti kereskedelem és az ehhez kapcsolódó illegális tevékenységek (pl.: csempészet, feketekereskedelem) is.”⁶⁵

A klasszikus termékek csempészete mellett ugyanakkor a vagyontárgyak, nemesfémek, értékpapírok mozgatása sem volt egyszerű feladat a szocializmusban. A propaganda széles körben terjesztette, hogy a szocialista ember boldog: „az épülő új szocialista Magyarország, a mosolygó, boldog emberek hazája...”- áll a Magyar Távirati Iroda 1949. május 5-i híreiben.⁶⁶ Az ilyen polgár pedig nem akarhatja elhagyni az országot. Kiváltképp javai kimentésével nem.

A fináncok újabb feladatokkal terhelve, kénytelenek voltak mindenkoron nyitott szemmel járni, ha meg akartak felelni a politikai hatalom elvárásainak.

Az 1950. évi 30. törvényerejű rendelet – amely a tervszerű devizagazdálkodással kapcsolatos szabályokról rendelkezett –, komoly feladat elé állította a Békés megyei fináncokat is. A „devizakódex” az aranytárgyak, fizetőeszközök és értékpapírok tulajdonáról valamint forgalmazásáról intézkedett. A rendelet kimondta, hogy: „tilos minden jogügylet, fizetés vagy egyéb pénzügyi művelet, amely arra irányul, hogy belföldi fizetőeszköznek vagy egyéb vagyontárgynak külföldi vagy külföldi megbízásból belföldi rendelkezése alá bocsátása ellenében pénz vagy egyéb vagyontárgy külföldön, akár belföldi, akár külföldi rendelkezése alá jusson.”⁶⁷

Békés megye természeti adottságai, a látnivalók sokszínűsége, vagy a pihenés, már a rendszerváltás előtt is nagy számban vonzotta a külföldieket erre a vidékre. A szarvasi arborétum, a gyulai várjátékok és a patinás várfürdő, az európai szinten is egyedülálló, az 1970-es évek második felében létesített dévaványai tűzokrezervátum, a gyomai strandfürdő vagy a békéscsabai látványosságok kiváló szórakozási, pihenési lehetőséget nyújtottak a korszak turistái számára. Az idegenforgalom árnyoldalaként ugyanakkor egyre többször fordultak elő a devizagazdálkodással kapcsolatos jogsértések. Volt olyan pakisztáni utazó, aki kenyérbe sütve, 500 forintos címletekben, összesen 103 ezer forintot próbált meg kicsempészni a román határon, amikor a Békés megyei vámőrök lebuktatták. S voltak, akik épp Romániából próbáltak meg kvarcórákat és ezüst tárgyakat becsempészni személygépjárműben, 180 ezer forint értékben.⁶⁸ Meglehetősen nagy összegű üzleteket akasztottak meg ezzel a vámosok, tekintve, hogy egy havi bruttó átlagkereset 1980-ban

⁶⁵ TÖMÖRI, 2011., 11. p.

⁶⁶ Magyar Országos Levéltár (ML), MTI – Belföldi Hírek, 1949. 05. 05.

⁶⁷ Csorba Győző Könyvtár (CSGYK); In: Dunántúli Napló, XXII. évf., 123. sz., 1965. máj. 27., 5. p.

⁶⁸ BMK. Békés Megyei Népújság; XXXV. évf., 168. sz.; 1980. július 19., 4. p.

mindössze 4098 Ft volt.⁶⁹ „Megyénk három határátkelőhelyén gyakran derül fény a visszaélésekre. Egyesek, hogy hazánkban való tartózkodásuk anyagi fedezetét biztosítsák, a vám megkerülésével ezüst tárgyakat hoznak be, és különböző helyeken értékesítik.”⁷⁰ – áll a helyi napilap 1980-as számának hasábjain.

A vám- és pénzügyőrség, a rendőrséggel együttműködve gyakran végzett közös ellenőrzéseket a megyében. A közbiztonsági akciók kiterjedtek a nagyobb városok piacaira, fürdőire és a turisták által látogatott frekventált helyekre. A korabeli statisztikák szerint, évről évre nőtt a különböző idegenforgalommal összefüggő bűncselekmények száma (pl.: devizagazdálkodást sértő büntett, vám-csempészet büntette).⁷¹

E cselekmények jogi megítélése – különösen mai szemmel vizsgálva – meglehetősen szigorú volt. Az enyhébb esetek két évig, míg a súlyosabbak hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel voltak büntethetőek. „A gyakorlatban azonban ennek a különbségtételnek nem volt jelentősége, mert a bíróságok általában a súlyosabb esetekben sem szabtak ki két évet meghaladó börtönbüntetést.”⁷²

Menekülők kálváriája. Disszidensek a határon

A szigorú korlátozások, a politikai rendszer paternalista, mindenható cselekvései sok ember számára ellehetetlenítették a megélhetést, s inkább az ország elhagyása mellett döntöttek. A disszidensek kiszűrése érdekében, minden apró gyanús jelre lecsaptak a kor pénzügyőrei. Volt olyan, akit azért irányítottak vissza, mert bőröndje kettős falában megtalálták a mérnöki diplomáját. Pedig a férfi csak Münchenben élő bátyjának akarta bizonyítani, hogy elvégezte a műegyetemet.⁷³

Békés megye vámtisztjei ugyanakkor – tekintve, hogy a megye a keleti blokk országai felé rendelkezett kapukkal – a nyugati ország részben szolgálatot teljesítő kollégáikhoz képest nem voltak alapvetően terhelve a disszidensek ellenőrzési feladataival.

Eljárások hatáskörön kívül

⁶⁹ KSH; 2.1.1. A gazdaságilag aktívak, bruttó átlagkereset, reálkereset (1960-); http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qli001.html (letöltve: 2017. 01. 16.)

⁷⁰ Ild.: 70. sz. id.

⁷¹ Ild.: 70. sz. id.

⁷² Országgyűlési Könyvtár (OGYK); Országgyűlési Naplók, Irományok, 1861-1990, Országgyűlési irományok, 1958. I. köt. 1-38., Budapest, 1974., 237. p.

⁷³ BMK. Békés Megyei Népművelési és Kulturális Bizottság; XXVI. évf., 21. sz., 1971. január 26., 4. p.

A pénzügyőrök – tekintve, hogy már korábban is szerves részét képezték a magyar rendvédelmi gépezetnek – minden esetben eljártak, amikor törvénysértést észleltek. Így számos jogsértő cselekmény esetén nem a hatáskörrel rendelkező szerv munkatársai, hanem a pénzügyőrök jártak el elsődlegesen. Különösen az államhatár közelében elkövetett törvénysértések kapcsán.

Így történt ez 1923-ban is, amikor a Békés megyei fináncok két magyar huszárt fogtak el a román határon. A huszárok katonai szolgálatukból szöktek meg, s Romániába szerettek volna menekülni. Hogy az azonnali lebukást elkerüljék, egy pusztaföldvári⁷⁴ lakos részére eladták katonaruhájukat, melyekért civil ruhákat és készpénzt kaptak. A vámőröket azonban nem sikerült becsapni, s a határnál elfogták a két szökevényt. A szökésben közreműködő ifj. Miszlai Mihályt szintén eljárás alá vonták. Őt a gyulai törvényszék két rendbeli orgazdaság büntették és két rendbeli fegyveres erő elleni vétségének elkövetése okán hét hónapi börtönre ítélte.⁷⁵

Egy másik esetben – amely 1927-ben történt –, egy családi botrány kapcsán, éppen egy rendőr kollégájukkal szemben kellett eljárni a Békés megyei vámőröknek. Gyulaváriban⁷⁶ Lovász Lajos községi rendőr többszöri veszekedést követően megfenyegette feleségét, hogyha az elhagyja, agyonlövi. A feleség nem vette komolyan férje szavait, aminek hangot is adott. A feldühödött rendőr, szolgálait revolverével ezért kétszer rálőtt az asszonyra, s az egyik lövedék annak mellébe fűrődött.

Az asszony segélykérő kiáltására figyelmesek lettek a környéken cirkáló vámőrök, akik elindultak a hangok irányába. Miután Lovász észrevette a közeledő vámosokat, menekülésbe kezdett, így azok figyelmeztetés után megpróbálták lelőni a menekülőt.

„Ugyancsak figyelmes lett a kiabálásra és a lövöldözésre a szaladó Lovász rendőrrel szembe jövő szabadságos vámőr katona is, akit szerencsére a járőr golyói nem találtak el s ő is rákiáltott a feléje szaladó alakra, jöllehet nem volt nála fegyver. Amikor látta Lovász rendőr, hogy feltétlenül elfogják most már, maga ellen fordította szolgálati fegyverét, s azzal halántékon lőtte magát, úgy hogy az agyveleje is kiloccsant.”⁷⁷

⁷⁴ Pusztaföldvár: Békés megye nyugati területén, Orosháza közelében fekvő, alig másfél ezer fős község.

⁷⁵ BMK. Békés megyei Közlöny, 51. évf., 240. sz., Békéscsaba, 1924. nov. 1., 2. p.

⁷⁶ Gyulavári: A Békés megyei Gyula város közigazgatási egységéhez tartozó településrész, a város román határhoz közelebbi területén.

⁷⁷ BMK. Békés, LIX. évf., 40. sz., Gyula, 1927. máj., 182. p.

A szocialista időszakból származó egyik történet szerint pedig kémeket fogtak a vámőrök. Krajczár Imre, a Békés Megyei Népujság 1967. október 4-i számában cikket közölt a hazánk internacionalistáinak működéséről, a Horthy-korszak idejéből. A leírás külön nevesíti Pataki Ferencet, aki a korabeli Magyarország első partizánparancsnoka volt, s akinek partizán- és kémtevékenységében számos „katonája” működött közre. A partizánok egyik akcióját éppen a pénzügyőrök akasztották meg: „Pataki rádiósát Kispesten igazoltatták a vámőrök – ők találták meg nála a rádió-adókészülék néhány alkatrészét. A vámőrök nem is foglalkoztak sokat vele; a foglyot a bűnjelekkel együtt átadták a politikai rendőrségnek. A rendőrök fáradhatatlanok voltak: s addig verték a rádióst, amíg mindent megtudtak tőle.”⁷⁸

A törvény másik oldalán állva

Habár a nemzet kincstárának és az ország határának őrei mindig is a törvény szolgálatára voltak hivatottak, időnként előfordult, hogy egy-egy vámőr és pénzügyőr cselekményével áthágta a jogszabályok kereteit, s törvényalkalmazóiból annak megszegőjévé vált.

Az első világháborút követő kommunista politikai rendszer szimpatizánsai, a Horthy-éra idején illegalitásba szorultak, s titokban végezték tevékenységüket. 1925-ben egy kommunista összeesküvés kapcsán indult nyomozás, mely során 62 embert vettek őrizetbe. A puccsal kapcsolatban az őrizeteseik között volt egy fővárosi vámőr is, akit azzal vádoltak, hogy a kommunisták agitátoriskolájának előadójának jelölte ki az összeesküvéssel érintett egyik vezető.

Néhány évvel később – 1928-ban –, két csongrádi vámőr pedig pénzsűkébe kerülhetett, mert súlyos tette szánták el magukat. A vámőrök pénzügyi nehézségeik kezelésére a hivatali pénztárat szemelték ki célul. Akciójuk során súlyosan megsebesítették két kollégájukat is, Behov József vámőrfőhadnagyot és Vass József őrzetöt.

A két rossz útra tévedt vámőr azonnal elmenekült az országból. A romániai Óbesnyőben román határőrök fogták el, s szállították be őket a temesvári katonai börtönbe.⁷⁹

Békés megyében, még az első világháború kitörése előtt (1913) lépett egy finác a törvényszegés útjára. S habár a pénzügyőr cselekménye sem a jogszabályokkal, sem pedig a hivatásos lét elvárásaival nem állt összhangban, mégis elmondható, hogy története inkább tűnik mulatságosnak, mintsem megvetendőnek. A történet szerint a fiatal finácnak eleinte

⁷⁸ BMK. Békés Megyei Népujság, XXII. évf., 234. sz., 1967. október 4., 2-3. p.

⁷⁹ BMK. Békésmegyei Közlöny; 55. évf., 192. sz., Békéscsaba, 1928. aug. 25., 1. p.

tetszett a hivatásos élet, azonban miután megismerkedett annak árnyoldalaival, mindenáron szabadulni akart. Nagyon nem tetszett neki, hogy az emberek között nem örvendenek túl nagy népszerűségnek a nemzet kincstárának pandúrjai, s mélyen megvetik a munkáját. Így hát úgy döntött, hogy miután felveszi a 35 korona zsoldját, megszökik a békési fináncszakasztól. Minthogy akkoriban a fináncok előre kapták meg a zsoldjukat, a fiatal pénzügyőr tulajdonképpen meglopva az államkasszát, vonattal Békéscsaba fele vette az irányt. Csakhogy szolgálati helyén hamar feltűnt a hiánya, s nyomban értesítették a békéscsabai csendőrséget, hogy fogják el a szökött fináncot. A szökevényt az állomáson, az elrendeltek szerint, Kerekes csendőrőrmester várta, aki zsábája⁸⁰ miatt viszont alig tudott járni. Így különösen elkeserítette, amikor a fiatal finánc futásnak eredt, amint meglátta az őt váró egyenruhást. A csendőrőrmester lábának fájdalma ellenére a finánc után futott, s üzte az állomás közelében található kaszárnya irányába. A történet ekkor humoros fordulatot vett:

„Mikor a kaszárnya közelébe értek, egy katona jött szembe velök. Az őrmester arra is rákiáltott:

– Fogd meg azt az embert!

A katona csak állott szájtátva, báméskodva.

– Parancsolom, hogy fogd meg azt az embert! – kiáltotta Kerekes őrmester, most már dühösen.

Akkor komikus jelenet következett. A baka, aki bizonyosan valami anyámasszony katonája lehet, úgy látszik megijedt a csendőrőrmestertől, mert megfordult és szintén szaladni kezdett – de az üldözött finánc előtt. Ahogy egy mellékutcahoz ért, lefordult és futott. Meg sem állott az Orosházi utcáig.”⁸¹

A még sokáig menekülő fináncot végül a villanytelep közelében, annak egyik alkalmazottja fogta el. A holtra fáradt pénzügyőrt, a szintén végletekig kimerült csendőrőrmester végül a csabai fináncszakaszhoz kísérte, ahol átadta nekik további intézkedés végett.

Zárszó

„Miért halad így a történelem? Hogy az emberiség derűsen váljék meg a múltjától.”⁸²

Ezekben az ellentmondásos évtizedekben, amikor a béke időszakát háború, a vörösterroret fehérterror követte, amikor az ország kapujának kilincsét egymásnak adták a magyar népet

⁸⁰ Zsába: Jellegetes neurológiai eredetű tünet. Leggyakrabban úgy keletkezik, hogy az érzőideg nyomás alá kerül.

⁸¹ BMK. Békésmegyei Közlöny; XL. évf., 40. sz., Békéscsaba, 1913. máj. 22., 5. p.

⁸²Karl MARX, id.: A tanú c. filmszatíra. Budapest, 1977, rend.: Bacsó Péter, forg.: MOKÉP.

„felszabadító” hatalmak, kevés olyan szervezetet találunk, amely annyit volt kénytelen változni, mint a m. kir. pénzügyőrség és vámőrség, valamint ezek jogutódjai.

A pénzügyőrök és a vámőrök, e viharos időszak dacára, képesek voltak úgy változni a kor elvárásainak megfelelően, hogy közben megőrizték e szakma érdemeit, sajátosságait. S e tekintetben munkásságuk – annak minden hibájával és hiányosságaival együtt – elismerésre méltó.

Ahogy a korábbiakban idézett cikk szerzője is megfogalmazta: „a fináncokról sokat lehet hallani jót is, rosszat is...”⁸³, azonban függetlenül a társadalom ambivalens viszonyulásától, a Békés megyei pénzügyőrök és vámőrök kapcsán kétséget kizáróan elmondható, hogy azok mély nyomot hagytak a helyi lakosság életében.

Mindazonáltal, ahogyan az a fenti történetek is igazolják, az egyenruhások nem csupán az állami kényszer alkalmazói, hanem éppúgy az adott közösség tagjai is voltak. Kiválóan bizonyítják ezt a tanulmányban közölt azon események, amelyek pontosan azt tükrözik, hogy a kor finánci és vámőrei minden szakmaiságuk mellett, olykor-olykor épp olyan esendők és hétköznapiak voltak, mint a közösség bármely tagja.

E rég elfeledett történetek, úgy vélem, világosan kifejezik, hogy kevés olyan nagymúltú, érdekes, néha talán keserű, de meglehetősen izgalmas és mulatságos munka, egyszersmind életforma van a világon, mint az egyenruhás hivatás. S így vizsgálva, ennek is az egyik legbecsesebb ékköve valóban a pénzügyőrök és vámőrök világa.

Felhasznált és idézett irodalom

1. ÁGOSTON Sándor: *Szarajevótól – a trianoni „békediktátumig”*. Román katonai megszállás Gyomán, Endrődön és Dévaványán 1919-1920. Ágoston, Gyomaendrőd – Dévaványa, 2010.
2. BENKES Mihály – et.al.: *Történelem IV. 1914-1998*. Cégér Kiadó, Budapest, 2001.
3. BREZANÓCZY István: *A trianoni békeszerződés – a trianoni államok széthullása. Magyarország EU csatlakozásának mérlege a volt Trianoni országok területén élő magyar kisebbségek szempontjából*. Szakdolgozat, Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest, 2011.

⁸³ lsd.: 85. sz. id.

4. DETTNÉ LÉGRÁDY Ilona, dr.: *A Vám- és Pénzügyőrség 1940-45. között*. In: Magyar Rendvédelem-történeti Füzetek, VI. évf., 7. szám, Budapest; 1996.
5. ERDÉSZ Ádám: *Békés megye ezer éve*; In: Bárka; 8. évf., 4. szám, Békéscsaba; 2000.
6. ERDMANN Gyula: *Korszakváltó, történelmi feladatok – kiemelkedő egyéniségek a reformkorban*. In: Bárka; 8. évf., 4. szám, Békéscsaba; 2000.
7. HAAN Lajos: *Békés vármegye hajdana, I. kötet*; Hornyánszky Victor nyomda, Pest, 1870.
8. JÓKAI Mór: *Egy az Isten. II. kötet*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1970.
9. JOÓ Gábor: *A vámhivatalok és a pénzügyőrség a két világháború között*. In: Rendvédelem-történeti füzetek; V. évf., 6. szám, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, Budapest, 1994.
10. KEMPLER Kurt, dr.: *A gyógyszerek története*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1964.
11. KISS Gábor (szerk.): *Szinonímák, rokon értelmű szavak adatbázisa*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, é.n.
12. KOVÁCSICS Iván (szerk.): *Emlékkönyv a Vám- és Pénzügyőrség történetéről, 1867-2000*. VIVA Média Holding, Budapest, 2000.
13. KÖPF László, dr.: *Pénzügyőrség és vámhivatal a Magyar Királyságban (1867-1945)*, In: A magyar polgári rendvédelem a XIX-XX. században. A magyar büntetés-végrehajtás, csendőrség, határőrség, koronaőrség, rendőrség, vám- és pénzügyőrség, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Alapítvány, Budapest, 2004.
14. LÁBADI Károly: *Dohányos falu*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2013.
15. MAGASVÁRI Adrienn: *Kivonat a pénzügyőrség személyi állományának történetéből (1867-1919)*. In: ZSÁMBOKINÉ FICSKOVSKY Ágnes (szerk.): *Válogatott tanulmányok a Vám- és Pénzügyőri Tanszék fennállásának 25. évfordulója alkalmából*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Vám- és Pénzügyőri Tanszéke, Budapest, 2016.
16. MARX, Karl: *A filozófia nyomora*. Szikra Könyvkiadó, Budapest, 1952.
17. MAZÁN Mátyás: *Keserű mosoly – Válogatás tíz év magyar közéleti vicceiből /1945-1955/*. In: A Békés Megyei Múzeumok Közleményei, Békéscsabai Múzeumok Egyesület, Békéscsaba, 1999.
18. MIKLYA János: *Szöcske Péter*. [ered.: *Nyár vége* (novellás kötet). Corvina Könyvnyomda, Békéscsaba, 1936.] In: Békésmegyei Közlöny, 63. évf., 199. szám, Békéscsaba, 1936.

19. PAÁL Gergely: *Nagy úr a szükség: az Osztrák-Magyar Monarchia „szükségfegyverei”*. In: Bolyai Szemle; 16. évf., 3. szám, Budapest; 2007.
20. PRUKNER Attila: *A magyar vám- és pénzügyőr szervezetek tevékenysége 1867-2010. között*. Doktori (PhD) értekezés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2013.
21. SZABÓ Andrea: *A magyar pénzügyőr képzés intézményi kereteinek fejlődése 1867-2011. RENDVÉDELEM-TÖRTÉNETI FÜZETEK (ACTA HISTORIAE PREASIDII ORDINIS)*. XXV. évf. (2015) 43., 44., 45., 46. sz. (összevont szám) 25 év a magyar rendvédelem-történet szolgálatában. Budapest, 2016.
22. TISLJÁR Roland: *A humor szerepe és szerveződése a társas kapcsolatokban. Evolúciós modellek tesztelése*. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2011.
23. T. MÉREY Klára: *A pécsi dohánygyár dolgozói 1912-1948*. In: Történelmi Szemle, 39. évf. 2. szám, Budapest, 1997.
24. TÖMÖRI Mihály: *A határon átívelő kiskereskedelem tereinek társadalomföldrajzi vizsgálata Debrecenben és Nagyváradon*. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem, Debrecen, 2011.
25. VARGA Mihály: *Tóth tizedes esete Copperfield Dáviddal*; In: Petőfi Böjti Népe, kül. kiadás, Kecskemét, 1991.

Internetes források

1. BÁNLAKY József: *A magyar nemzet hadtörténelme*; Athenaeum; Budapest; 1928-1942. <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html-per-index.html> (letöltve: 2017. 01. 15.)